

Uvod

Jednu od najstarijih verzija *Lepotice i zveri* napisao je Apulej na latinskom negde u drugom veku. To je priča o princezi kojoj su predskazali da će postati žena jednog zmaja. Strepeći za svoj život, odevena kao da je u žalosti i napuštena od porodice, stajala je na vrhu brda čekajući svog krilatog muža. Čudovište nije došlo. Umesto njega, vetar ju je podigao i spustio u mirnu dolinu, u kojoj se nalazila kuća od zlata i srebra. Bestelesni glasovi su joj poželeli dobrodošlicu, ponudili je hranom i pićem, i rasonodili je pesmom. Kada je pala noć svetla se nisu upalila, ali je ona u tami osetila nečije prisustvo. „Ja sam tvoj ljubavnik i muž”, rekao joj je glas, a ona je, čuvši ga, kao magijom prestala da se plaši. Princeza je dugo živela sa svojim nevidljivim supružnikom.

Jedne večeri glasovi su joj javili da se njene sestre približavaju kući, a princeza je osetila veliku želju da ih ponovo vidi i ispriča im o divotama koje su joj se zbile. Glasovi su je upozorili da ne ide, no njena čežnja bila je prevelika. Uzvikujući njihova imena, pohrlila im je u susret. Sestre su bile ushićene sve dok nisu čule njenu priču. Tada su zaplakale i nazvale je ludom što dopušta da je obmanjuje muž kome je neophodno okrilje mraka. „Mora da je on nekakvo čudovište kad neće da se pokaže na svetlosti”, govorile su joj sažaljevajući je.

Te noći, pripravna na neko grozno otkriće, princeza je zapalila uljanu lampu i prikrala se mestu gde joj je spavao muž. Nije ugledala zmaja, već mladića neobične lepote koji je smireno disao na jastuku.

Ushićena princeza taman je htela da ugasi lampu, kada je kap vrelog ulja kanula na levo rame usnulog mladića. Probudivši se i ugledavši svetlost, on je pobegao bez ijedne reči.

Eros nestaje kada Psiha pokuša da ga spozna.

Dok sam kao mladić jednog vrelog popodneva kod kuće u Buenos Ajresu čitao o Erosu i Psihi, nisam poverovao u naravoučenije ove priče. Bio sam ubeđen da ću u gotovo nekorišćenoj biblioteci moga oca, u kojoj sam nalazio tolika tajna zadovoljstva, nekim čudom pronaći i one iznenađujuće i neopisive stvari koje su mi se uvlačile u snove i koje su bile predmet pošalica u školskom dvorištu. Nisam se razočarao. Bacio sam pogled na Erosa kroz fino tkanje romana *Zauvek Ember*, nevešti prevod *Gradića Pejtona*, pojedine pesme Garsije Lorke, kroz poglavlje o spavaćim kolima u Moravijinom *Konformisti*, kojeg sam sričući pročitao sa trinaest godina, i Rože Perfitova *Posebna prijateljstva*.

Eros nije nestao.

Kada sam nekoliko godina kasnije bio u prilici da ono o čemu sam čitao uporedim sa stvarnim osećanjima dok sam rukom prvi put prelazio preko tela voljene osobe, morao sam priznati da je ovog puta književnost zatajila. Ipak, uzbudljivost onih zabranjenih strana nije iščezla. Zadihani pridevi i direktni glagoli možda nisu mogli da opišu moje konfuzne emocije, ali su mi na svoj način prenosili nešto hrabro, zadivljujuće i jedinstveno.

Ta jedinstvenost, otkrio sam kasnije, obeležila je sva naša osnovna iskustva. „Živimo zajedno, činimo nešto drugima, reagujemo jedni na druge”, pisao je Oldos Haksli u *Vratima percepcije*, „ali smo uvek i svuda sami sa sobom. Mučenici ulaze u arenu držeći se za ruke; ali svako biva sâm raspet na krstu. U zagrljaju, ljubavnici očajnički nastoje da spoje svoje izolovane ekstaze u zajedničko natprirodno

iskustvo – uzalud. Svaka otelovljena duša po svojoj prirodi sudbinski je osuđena da pati i uživa u samoći.” Čak i u trenucima najveće intimnosti, erotski čin je usamljenički čin.

Tokom vekova pisci su pokušavali da taj usamljenički čin učine svima dostupnim. Kroz neveste kategorizacije (eseji o ljubavnoj etikeciji, tekstovi sa srednjovekovnih ljubavnih sudova), kroz tehniku (priručnici o vođenju ljubavi, antropološke studije), kroz primere (bajke, raznovrsne priče) sve kulture težile su spoznaji erotskog iskustva, u nadi da će možda, ako ono bude dovoljno verno oslikano rečima, čitalac biti u stanju da ga proživi ili čak usavrši, isto onako kao što očekujemo da nam određeni predmet sačuva neku uspomenu ili da nam spomenik oživi mrtve.

Ako bismo zamislili univerzalnu biblioteku poželjne erotske literature, dobija se neverovatna slika. Verujem da bi se u njoj našli platonski dijalози starih Grka u kojima Sokrat raspravlja o vrstama i vrednostima ljubavi; Ovidijevo *Umeće ljubavi* iz doba rimske imperije kada su Eros i lepo ponašanje za stolom posmatrani kroz istu društvenu funkciju; *Pesma nad pesmama*, u kojoj kralj Solomon i kraljica od Sabe postaju odraz sveta koji ih okružuje; hinduske *Kamasutra* i *Kalajana Malu* u kojima se zadovoljstvo posmatra kao etički element; španska *Knjiga o dobroj ljubavi (Libro de Buen Amor)* iz četrnaestog veka koju je njen autor Huan Ruiz, protopop od Ita, navodno napisao crpeći mudrost iz narodnih izvora; *Mirisni vrtovi* šeika Al Nefzavija iz petnaestog veka koji kodifikuje erotski čin prema muslimanskim zakonima; nemački *Minnereden* (ljubavne pesme) ili srednjovekovni ljubavni diskursi kojima ljubav, isto kao politika, dobija sopstvenu retoriku; pesničke alegorije, kao što su *Roman o ruži* u Francuskoj i *Kraljica vila* u Engleskoj, u kojima apstraktna reč LJUBAV opet dobija ljudski ili božanski lik sličan Erosu.

U ovoj idealnoj biblioteci našla bi se i druga, čak i obimnija dela: desetotomni roman *Klelija* (1654-60) gospođice De Skideri, koji sadrži i *Carte de Tendre*, mapu ucrtanih erotskih puteva na kojima

vrebaju nagrade i opasnosti; tomovi markiza De Sada, koji je u iscrpnim svedočanstvima zabeležio seksualne varijacije kojima se može podvrgnuti grupa ljudi; teoretske knjige njegovog bezmalo savremenika Šarla Furijea, koji je osmislio kompletna utopijska društva koncentrisana oko seksualnih aktivnosti njihovih žitelja; intimni dnevnici Đakoma Kazanove, Ihare Saikakua, Benvenuta Čelinija, Frenka Harisa, Anais Nin, Henrija Milera, Džona Rečija – svi su oni u autobiografskim memoarima nastojali da ponovo uhvate Erosa.

Sklupčan u fotelji očeve biblioteke, i kasnije u drugim foteljama brojnih kuća kojih je bilo više nego što želim da se sećam, otkrio sam da su me, uprkos njihovoj jedinstvenosti, određena iskustva dirala, uzbuđivala, došaptavala mi tajne. Eros bi se uvek pojavljivao na neočekivanim mestima.

U nemogućnosti da prenosimo iskustva, ispomažemo se simbolima. Prenet u drugu oblast, odvojen od svojih subjekata, erotski tekst ponekad uspeva da uhvati nešto od tog, u osnovi, privatnog čina, i tada se nesvestica i agonija erotske želje iskazuju posredstvom bogatog metaforičkog rečnika mističnog susreta. Pamtim uzbuđenje s kojim sam prvi put čitao o erotskom sjedinjavanju koje je opisao sveti Jovan od Krsta:

O noći što moj vodič beše ti!
 O tmino draža nego ponos jutarnji,
 O noći što ljubavnika odvede njegovoj
 Voljenoj nevesti
 I preplićući ih jedno s drugim sjedini.

Samozaboravljen od sebe ostadoh
 Lica pripijenog uz lice ljubljene
 Prekidoh sve trudove moje
 Prebih sve brige na dvoje
 Da usahnu onamo međ ljljane ih bacih.

A zatim i Džon Don, za koga erotski/mistični čin takođe predstavlja i čin istraživanja:

Pusti moje nomadske ruke, dozvolu daj,
 Spređa, pozadi, između, odgore, s kraja na kraj.
 O, moja Ameriko! moja tek otkrivena zemljo.

Viljem Kartrajt, opskurni sedamnasetovekovni autor *Kraljevskeg roba* (komada koji su u ono doba hvalili Čarls I i Ben Džonson), mnogo više zaslužuje da se pamti zbog sledećih stihova koji duhovnu ljubav vraćaju njenim autentičnim izvorima:

Ja sam taj smešni stvor što jednom skovan bejah
 Da predam se toj krhkoj ljubavi;
 Od seksa do duše, od duše do misli se penjah;
 Ali odatle drugi povedoše me puti,
 Opet od misli do duše sunuh strmoglavu
 Od duše u seksu osvanuh nanovo.

Prelistavajući stranice, ponekad bih otkrio da dobra pesma može sadržati i samo jednu sliku. Ovo su stihovi sumerske pesnikinje, negde oko 1700, pre n. e:

Idući svom mladom mužu –
 Postaću jabuka
 Što prijanja uz granu
 Obujmivši peteljku
 Svojim slatkim mesom.

Ima slučajeva kada je *dovoljno* odsustvo opisa da bi se prenela erotska moć onoga što je neizrečeno. Anonimni engleski pesnik napisao je krajem srednjeg veka sledeći katren:

Kad li ćeš dunuti, vetre zapadni,
Daždu da je spustiti se plahom?
Hriste, draga da bi u rukama mojim bila,
A ja opet na ležaju mom.

S prozom je već drugačije.

Od svih žanrova erotske književnosti, proza je, mislim, imala najteži put. Ispričati erotsku priču, priču čija je tema izvan reči i izvan vremena, deluje ne samo kao uzaludan, nego i kao nemoguć poduhvat. Naravno, sa istim pravom bi se moglo reći da je o ma kojoj temi gotovo nemoguće pričati zbog njene pojedinačne i apsolutne složenosti ili jednostavnosti; da su opisi neke stolice, ili nekog oblaka, ili uspomene iz detinjstva jednako neizrecivi kao i vođenje ljubavi, san, muzika.

Nije tako.

U većini jezika postoji raznovrstan i bogat rečnik koji, u rukama iskusnog zanatlije, relativno dobro prenosi radnje i elemente koji su društveno prihvaćeni, svakodnevna nagvaždanja političkih životinja. Ali ono čega se društvo plaši i što ne uspeva da razume, ono što me je nateralo da sa oprezom pogledâm ka vratima očeve biblioteke, ono što biva zabranjeno, što se čak ne sme javno pominjati, za to nema pravih reči kojima bi mu se moglo pristupiti. „Pisati o snu tako da to liči na pravi tok sna, sa svim njegovim nedoslednostima, svim ekscentričnostima i besciljnošću”, žalio se Nataniyel Hotorn u svojim *Američkim sveskama*, „tako nešto do danas nije napisano.” Isto je mogao da kaže i za opis erotskog čina.

Engleski jezik dodatno otežava stvari jer prosto nema erotski vokabular. Polni organi, seksualni čin, reči kojima se oni opisuju pozajmljene su iz biološke nauke ili iz leksikona pogrda. Kliničke ili vulgarne, reči kojima se opisuje krasota fizičke lepote i egzaltacija

zadovoljstva takve su da osuđuju, dezinfikuju ili ismevaju ono što bi trebalo da se slavi kao čudo. Španski, nemački, italijanski i portugalski pate od iste mane. Francuski je, možda, malo srećnije prošao. *Baiser* za kopulaciju pojam je semantički pozajmljen od reči *poljubac*; *verge* je penis, što takođe znači isto što i englesko *birch*, odnosno *prut/šibal/breza*, a sve to u asocijaciji sa drvećem daje *verger*, tj. engleski *orchard* ili voćnjak; *petite mort*, *mala smrt*, je francuski pojam za trenutak ekstaze prilikom orgazma, pri čemu tepanje deminutivom oduzima smrti večnost, ali zadržava osećaj blaženog napuštanja ovoga sveta – sve to ima malo zajedničkog sa trp-trp, drk-drk kvalitetom reči *fuck*, tj. *jebanje*, *prick*, odnosno *kurac* i *come*, tj. *svršiti*. Vagina (tu nema iznenađenja!) na francuskom dobija jednako malo poštovanja kao i na engleskom, jer je *con* jedva malo bolje od *cunt*, tj. *pička*. Napisati erotsku priču na engleskom, ili je prevesti na engleski, zahteva od pisca nove i vešte načine korišćenja jezičkih sredstava da bi se čitalac, kroz zrnevlje značenja ili zazivanjem potpuno drugačijih mentalnih slika starim jezičkim oruđem, doveo do iskustva koje društvenim dekretom ostaje nedorečeno. Mudri Montenj je rekao: „Seks smo stavili u policijsku ispostavu tišine.”

Ali, zašto smo odlučili da Psiha ne sme da pogleda u Erosa?

U judaizmu i hrišćanstvu, progonstvo erosa kanonizovao je sveti Avgustin, čiji glas odzvanja kroz ceo srednji vek, a čuje se i danas, izvitoperen, na cenzorskim sednicama. Posle mladosti provedene u kurvanju i terevenčenju (da upotrebimo te lepe reči dostojne propovednika), osvrćući se na svoju potragu za srećnim životom, Avgustin zaključuje da uzvišena/savršena sreća, *eudemonija*, ne može da se postigne ukoliko ne podredimo telo duhu, a duh Bogu. Telesna ljubav, *eros*, je sramotna, i samo *amor*, duhovna ljubav, može da vodi do uživanja u Gospodu, do *agape*, slavljenja čiste ljubavi koja prožima

ljudski duh i ljudsko telo. Dva veka posle Avgustina, sveti Maksim Carigradski, ovako je to formulisao: „Ljubav je dobra sklonost duše, kada ona ništa postojeće ne pretpostavlja spoznavanju Svevišnjeg. Ali nijedan čovek ne može da dođe u takvo stanje ljubavi ako se veže za ma šta ovozemaljsko. Ljubav”, zaključuje sveti Maksim, „se rađa iz odsustva erotske strasti.” Ovo je potpuno suprotno Platonovim savremeniciima koji su na eros gledali kao na vezivnu silu (u pravom, fizičkom smislu) koja drži celinu univerzuma.

Osuda erotske strasti, samog tela, dozvoljava najpatrijarhalnijim društvima da žigošu ženu kao zavodnicu, kao majku Evu, okrivljenu za Adamove svakodnevne padove. Pošto je krivica njena, muškarac ima prirodno pravo da njome vlada, i svako zastranjivanje od tog zakona – ma ko ga počinio, žena ili muškarac – kažnjava se kao izdajničko i grešno. Rezultat su mizoginija i homofobija koje se opravdavaju i podstiču, tako da se formira čitav cenzorski aparat u zaštitu heteroseksualnih stereotipa koje su definisali muškarci i pripisali ih ženama, dok je homoseksualnost zabranjena i ima pežorativne konotacije. (I deca: seksualnost dece je prognana iz društvenog života, i dopušteno joj je da se javi samo u naizgled bezazlenim formama na filmskom ekranu i na modnim stranama – kako je to primetio Grejem Grin kada je kritički razmatrao filmove Širli Templ.)

Pornografiji pogoduju ovakvi dvostruki standardi. U pornografiji, erotsko ne sme da bude integralni deo sveta u kojem i muškarci i žene, homoseksualne i heteroseksualne osobe, pokušavaju da nađu dublje razumevanje za sebe i druge. Da bi pornografija nastala, neophodno je iz konteksta amputirati erotsko i pridržavati se strogo kliničkih definicija onoga što je anatemisano. Pornografija mora verno da prigrlj ozvaničenu normalnost i prilagodi je jednom jedinom cilju – neposrednom seksualnom uzbuđenju. Pornografija – ili „raskalašnost”,

kako su je nazivali – ne može da postoji bez tih zvaničnih standarda. Engleska reč *licentiousness*, odnosno *raskalašnost*, u značenju *seksualno nemoralnog* potiče od reči *licenca*, dobijena dozvola (da se odstupi od pravila). Zato naša društva dozvoljavaju postojanje pornografije, koja pod svojim okriljem drži koncepte „normalnog” i „pristojnog” ponašanja u određenim kontekstima, dok s druge strane zdušno proganjaju umetnički erotski izraz koji implicitno dovodi u pitanje autoritet onih na vlasti. „Muški” časopisi se mogu kupiti uredno upakovani u braon papirne kese, dok je *Uliks* bio na sudu optužen za opscenost; tvrdi pornografski filmovi prikazuju se u bioskopima koji su samo na nekoliko koraka od drugih u kojima se prikazuju *Poslednje Hristovo iskušenje* ili *Kako voditi ljubav s crncem* od kojih se društvo ograđuje.

Erotska književnost je subverzivna; pornografija nije. Pornografija, u stvari, ima reakcionaran odnos prema promenama. „U pornografskim romanima”, kaže Nabokov u postskriptumu za *Lolitu*, „radnja mora da se ograniči na kopulativni kliše. Stil, struktura, mentalna slika nikada ne treba da odvrate čitaoca od mlake požude.” Pornografija sledi iste konvencije kao i sva druga dogmatska literatura – religiozni traktati, političke proklamacije, komercijalno oglašavanje. Da bi erotska literatura bila uspešna, ona mora da uspostavi nove konvencije, da u društvu koje je osuđuje rečima dâ novo značenje, i da obavesti čitaoce o znanju koje po samoj svojoj prirodi mora da ostane lično. Ovakvo istraživanje sveta sa jednog centralnog i savršeno privatnog mesta daje erotskoj književnosti priličnu moć.

Suočena sa zadatkom da od zbunjujuće raznovrsnosti objekata i subjekata, činova i varijacija, osećanja i strahova načini umetnost; ograničena rečnikom koji je nastao u druge svrhe; hodajući na opasnoj ivici između pornografije i sentimentalnosti, biologije i ružičaste proze, izveštačenosti i preterane eksplicitnosti; na udaru društva koje teži

da očuva uspostavljenu moć aristokratije preko cenzorskih ovalšćenja politike, obrazovanja i religije – čudno je što erotska literatura ne samo da je preživela ovoliko dugo nego je postala i hrabrija, sjajnija, samopouzdanija u istraživanju šarolike beskonačnosti objekata želje.

Za mistika je ceo univerzum jedan erotski objekat, i celo telo je predmet erotskog zadovoljstva. Isto se može reći za svako ljudsko biće koje otkriva ne samo da su penis i klitoris mesta zadovoljstva, već jednako i ruke, anus, usta, kosa, tabani, svaki centimetar naših zanosnih tela. Ono što fizički i mentalno budi čula i otvara nam „vrata raja” kako je to sročio Viljem Blejk, uvek je nešto misteriozno čiji oblik, što svi pre ili kasnije otkrivamo, diktiraju zakoni o kojima ništa ne znamo. Priznajemo da volimo ženu, muškarca, dete. Zašto ne i gazelu, kamen, cipelu, noćno nebo?

U Lorensovim *Zaljubljenim ženama*, za Ruperta Birкина predmet želje je sama vegetacija:

Ležati i valjati se po lepljivim, hladnim mladim zumbulima, ležati na stomaku i prekriti leđa pregrštima fine vlažne trave, mekane kao dah, mekše, finije i lepše od dodira ma koje žene; a zatim bocnuti bedra o žive tamne čekinje jelove grane; a zatim osetiti lagani bič lešnika na ramenima, koji peče, a zatim prigrliti srebrnasto brezovo stablo na grudi, njegovu glatkoću, njegovu čvrstinu, njegove životne čvorove i pukotine – bilo je to dobro, sve to bilo je veoma dobro, veoma zadovoljavajuće.

U romanu *Njegova majmunska žena* Džona Kolijera, Eros je šimpanza po imenu Emili, u koju se ludo zaljubljuje jedan Englez, direktor škole, gospodin Fatigej:

„Emili!” rekao je. „Anđelu moj! Jedina moja! Ljubavi moja!”

Na ove poslednje reči, Emili je podigla oči i pružila ruku prema njemu.

Pod dugačkom i oskudnom dlakom video je letimice njenu kao šljiva plavu kožu. Njegov duh je bešumno kliznuo u dubine tih potpuno crnih sjajnih očiju. Ona je promrmljala par tihih reči, brzo, na svom maternjem jeziku. Sveća što je slabašno gorela pored kreveta, ugašena je pod čovekolikim stopalom, a tama je primila, kao mreškanje na somotu, konačan uzdah sreće.

U Paganskom rabinu Sintije Ozik, Eros je hrast:

Prstima sam prelazio preko pukotina klinastog pisma nje-gove kore. Zatim, čela naslonjenog na stablo, obgrlio sam ga obema rukama da mu uzmem meru. Ruke su mi se spojile s druge strane. Bila je mlada vitka biljka, nisam znao koga je roda. Dohvatio sam najnižu granu i otkinuo list, a onda sam zamišljeno jezikom prelazio po njegovim ivicama da bih mu osetio oblik: hrast. Ukus je bio lepljiv i uzbudljivo gorak. Potom sam spustio jednu ruku (držeći drugu i dalje drvetu oko struka, tamo gde je već bila) na račvu (nedostojno nazvane prepone) odakle se najniža grana odvajala od elegantnog i posvećenički čvrstog torzoa, milovao sam taj čarobni spoj sa nekom malaksalošću koja je postepeno prelazila u žestinu.

Ovako Marijana Engel opisuje ljubavni susret između žene i zveri u *Medvedu*:

On je lizao. On je ispitivao. Ona je mogla da bude buva koju je nastojao da nađe. Lizao joj je bradavice dok nisu očvrsle i stigao do njenog pupka. Sporim pokretima premestila ga je južnije.

Izbacila je kukove i olakšala mu.

„Medo, medo”, šaputala je, igrajući se njegovim ušima.

Jezik koji je bio mišićav, ali se mogao i izduživati kao jegulja, pronašao je njena tajna mesta. I kao nijedno ljudsko biće koje je

ikada poznavala, on joj je donosio zadovoljstvo. Kada je svršila, zajecala je, a medved joj je jezikom utro suze.

I engleski pisac Dž. R. Ekerli ovim rečima opisuje svoju ljubav prema svojoj keruši Lali:

Odlazim rano u krevet da završim sumoran dan, ali je ona istog trena pored mene, seda uspravno leđima okrenuta uz moj jastuk, premećući se, ližući, dahćući, premećući se, vireći u moje lice, vukući me za ruku. Slatko stvorenje, šta ti ja to radim?! Pružam ruku kroz sumrak i mazim male bradavice... Dahćući, ona opušteno sedi dok je moja ruka miluje, spuštenih ušiju, položene glave, gledajući praznim očima kroz prozor napolje u noć. Polako, ona se opušta, predaje. Postepeno, s mojom rukom na sebi, ona tone u san...

Čak i ljubavnikova odsečena glava može da postane erotski objekat, kao kada Stendal u *Crvenom i crnom* opisuje Matildu, koja traži Žilijenovo telo:

Čuo je Matildu kako se žurno kreće po sobi. Palila je sveće. Kada je Fuke prikupio dovoljno snage da pogleda, video je da je ona pred sebe, na malom mramornom stolu, postavila Žilijenovu glavu, i da ljubi njegovo čelo...

Postskriptum: Verujem da, jednako kao i erotski čin, i čin čitanja treba da bude u krajnjoj liniji anonimn. Trebalo bi da imamo mogućnost da u knjigu ili u krevet uronimo kao što je Alisa ušla u Bezimenu šumu s one strane Ogledala, ne noseći više sa sobom predrasude naše prošlosti i, u tom trenutku opštenja, odbacujući društvene amove koji nas opterećuju. Čitali ili vodili ljubav, moramo biti u stanju da

se izgubimo u onom drugom: sa tim drugim smo – da parafraziram svetog Jovana od Krsta – isprepleteni: čitalac sa piscem sa čitaocem, ljubavnik sa ljubavnikom sa ljubavnikom. *Jouir de la lecture*, „uživanje u čitanju”, kažu Francuzi, koji postizanje orgazma i uživanje u blaženom zadovoljstvu izražavaju jednim zajedničkim pojmom.

Alberto Mangel

Toronto, leta 1992.